

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ, КРИМІНОЛОГІЧНЕ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 343.8



Мінченко С.І. ©

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
габілітований доктор правничих наук
за спеціальністю
«Кримінальний процес і криміналістика;
судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність»
(Республіка Польща).
(Національна академія
прокуратури України)



Дмитрашук О.С.
аспірант

(Національна академія внутрішніх справ)

DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-104-110

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Досліджено стан реалізації міжнародних стандартів запобігання домашньому насильству в Україні державними структурами, особливе місце серед яких займають підрозділи Національної поліції - як необхідна і ефективна гарантія забезпечення прав жертв, що потерпають від домашнього насильства.

Проаналізовано правові засади запобігання та протидії домашньому насильству на національному рівні, досліджено впровадження нових форм і методів діяльності працівників поліції, спрямованих на попередження, виявлення та припинення домашнього насильства.

Розглянуто основні напрямки роботи нового підрозділу превентивної діяльності Національної поліції «Поліна», що має на меті запобігання та протидію домашньому насильству. Досліджено підстави та порядок застосування спеціальних заходів щодо запобігання домашньому насильству, особливості їх впровадження в національному законодавстві.

За результатами розроблено висновки щодо конкретних заходів системного удосконалення запобігання та протидії домашнього насильства в Україні.

Ключові слова: Стамбульська конвенція; домашнє насильство, запобігання домашньому насильству, постраждала особа, кривдник, органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, Національна поліція України, підрозділ «Поліна».

Постановка проблеми. Домашнє насильство – проблема та виклик для світового суспільства, та для України зокрема. Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини, які держава має відстоювати та захищати. Даний вид протиправної поведінки не є винятковим феноменом, притаманним лише певній державі. Відтак, світове співтовариство розробило та запровадило систему міжнародних актів, які визначають стандарти запобігання домашньому насильству. Їх імплементація в національне законодавство конкретних держав пов'язана з рядом проблем, що виникатимуть з огляду на сталі традиційні підходи до даного явища як до варіанту суспільної або моральної «норми», неконкретності приписів законодавчих актів, відсутності механізмів ефективної реалізації повноважень правоохоронних органів у даній сфері.

© Мінченко С.І., 2018

© Дмитрашук О.С., 2018

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Тему запобігання домашньому насильству вивчали вітчизняні науковці і практики, серед яких: О. Бандурка, В. Бондаровська, Т. Бугаєць, О. Ковальова, Л. Козуб, О. Кочемировська, Г. Лактіонова, К. Левченко, Т. Малиновська, О. Суслора, Е. Salisbury, G. Donavin та інші. Однак серед наукових праць недостатньо уваги було приділено імплементації норм міжнародних документів, що містять стандарти надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї до національного законодавства в сфері запобігання домашнього насильства [1, с. 120].

Мета. На даний час актуальними для України стали питання ратифікації основного регіонального міжнародного акту у сфері запобігання домашньому насильству – Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (далі – Стамбульська конвенція). Вона була розроблена у 2011 році в Стамбулі й набула чинності для держав – учасниць у 2014 році. Україна підписала документ, проте досі його не ратифікувала, а діяти конвенція починає після ратифікації державою та альтернативним шляхам імплементації її положень в українське законодавство та правозастосовчу практику і присвячена дана стаття.

Виклад основного матеріалу. Ратифікаційний законопроект, внесений Президентом України, перебуває у парламенті з 2016 року, однак Верховна Рада України безстроково відклала ухвалення документа, оскільки низка народних депутатів побачила в ратифікації Стамбульської конвенції «загрозу сімейним цінностям» і «пропаганду гомосексуальних шлюбів» через наявність понять «гендер» та «сексуальна орієнтація». Крім того, проти ратифікації конвенції виступила Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. У Раді церков заявили, що Стамбульська конвенція не передбачає можливості застережень щодо окремих її положень, які стосуються поняття гендеру в його розумінні як чоловіча та жіноча статі, «що несе в собі неприпустимі загрози для інституту сім'ї та подружжя в Україні» [2].

Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання в сімейні стосунки з боку держави та суспільства вважалася грубим порушенням таємниці приватного життя й категорично не припускалося. Таке становище призвело до певного свавілля у сфері сімейних відносин та перетворення їх на сферу латентних правопорушень, які залишалися поза увагою компетентних органів державної влади.

На початковому етапі запобігання насильству в сім'ї увійшло в поле зору світової спільноти як складова подолання насильства щодо жінок загалом. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема – це історія злиття двох напрямків правозахисту: прав людини і прав жінок. Результати активності жіночого руху на міжнародному рівні відбилися у хронології конференцій, у текстах декларацій та конвенцій, резолюцій регіональних і міжнародних організацій, інших міжнародних документів останніх десятиріч, серед яких, насамперед, слід виділити Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок [3, С.11].

В подальшому перспективи ратифікації Стамбульської конвенції [4] дали поштовх до прийняття нових положень на національному рівні, так зокрема, було запроваджено корекційні програми для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї; виключено поняття «віктимної поведінки»; уточнено перелік суб'єктів державної політики у сфері попередження насильства в сім'ї (2008); в 2015 році було прийнято закон про внесення змін у Кодекс про адміністративні правопорушення, яким виключені штрафи з переліку покарань за насильство в сім'ї. Слід згадати і про Указ Президента України від 25 серпня 2015 року про Національну стратегію у сфері прав людини [5]. В Національній стратегії містяться такі розділи як «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Протидія гендерному насильству, торгівлі людьми та рабству», «Протидія домашньому насильству», «Забезпечення прав дитини».

Відтермінувавши ратифікацію Стамбульської конвенції, 06 грудня 2017 року Верховна Рада України ухвалила Закони України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [6] та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7], який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у цій сфері і спрямований на захист

прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Ухвалення даних законів є одним з кроків до імплементації міжнародних стандартів у сфері запобігання домашньому насильству, однак не знімає питання ратифікації Стамбульської конвенції.

Перш ніж визначити основні повноваження підрозділів Національної поліції у сфері запобігання домашньому насильству, слід звернутися до основних понять, що використовуються в міжнародних актах та оновленому національному законодавстві.

Так пункт б) статті 3 Конвенції визначає домашнє насильство як всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні. Таке ж положення міститься і в прийнятому Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що дає чіткий перелік первинних ознак насильства. Даний Закон вперше трактує визначення особи кривдника, так це особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі. Цікавим також є положення, що визначає і дитину-кривдника – особу, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя (стаття 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Слід звернути увагу, що положення Стамбульської конвенції визначають загальні зобов'язання та належну увагу з боку держави, як гаранту захисту. Так, п. 2 ст. 5 зазначає, що Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції та які вчинені недержавними учасниками.

Норми прийнятого Закону відображують положення Стамбульської конвенції. Так, стаття 4 національного акту визначає основні засади запобігання та протидії домашньому насильству, які ґрунтуються на:

- гарантуванні постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;
- визнанні суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства;
- конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;
- ефективній взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами тощо.

Законом розширено перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (служби у справах дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; суди; прокуратура та інші уповноважені органи) та запроваджується ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, до якого вносяться відповідні відомості окремо за кожним випадком насильства.

До повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України

у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;
- 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до колцентру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;
- 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;
- 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;
- 7) анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;
- 8) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків.

Поліцейським надано право на проникнення до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

Визначаючи основні положення підрозділів Національної поліції, на неї також покладаються такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника (вноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України строком до 10 діб у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства); взяття кривдника на профілактичний облік уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України та проведення з ним профілактичної роботи.

Втім, постає питання, як саме Національна поліція має здійснювати всі заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, адже не кожна жінка (тим більше у певних випадках – чоловік), що потерпають від домашнього насильства, будуть згодні про це заявити до правоохоронних органів, що відображається у статистичних даних щодо офіційно зареєстрованих фактів домашнього насильства. За 2017 рік відносно осіб, які вчинили насильство в сім'ї, Національною поліцією складено понад 80 тисяч адміністративних протоколів. Особам, які скоюють насильство в сім'ї, винесено понад 70 тисяч офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Наразі на обліку Національної поліції перебуває понад 69 тисяч осіб (з них 5,7 тисяч жінок), які вчинили насильство в сім'ї.

На даний час Національна поліція реалізує нові підходи до організації роботи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Так, 12 червня 2017 року на базі Національної поліції України було створено мобільні групи для протидії домашньому насильству під назвою «Поліна». Групи працюють з літа 2017 року у Києві (Дарницький район), Одесі (Малиновський район) та в Северодонецьку Луганської області. З нового 2018 року «ПОЛІНА» має запрацювати у Львові й Хмельницькому, а згодом у Дніпрі (Новокодацький район), в Суворівському районі Одеси та Лівобережному в Маріуполі.

До складу мобільних груп входять працівники превенції – це дільничні офіцери поліції, працівники ювенальної превенції, слідство карного розшуку та віддалено – екіпаж патрульної поліції, які пройшли відповідну підготовку, зокрема, з протидії та реагування на факти вчинення насильства в сім'ї. Діяльність таких підрозділів може бути варіантом реалізації окремих положень Стамбульської конвенції, адже у своїй діяльності вони проводять профілактичні бесіди, здійснюють навчання, проходить підготовка спеціалістів в даній галузі, запроваджують лікувальні та профілактичні програми.

Висновки. Підсумовуючи викладене, подальший процес імплементації міжнародних стандартів щодо запобігання домашньому насильству та реалізація положень оновленого національного законодавства в даній сфері має включати ряд необхідних заходів:

1. Визначення порядку наповнення інформацією Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, який відповідатиме нормам Європейської конвенції з прав людини та Стамбульській конвенції по захисту прав жінок;

2. Затвердження бланків приписів для сімейних кривдників;

3. Розробка методичних рекомендацій щодо застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство (Розділ XIII-1 КК України);

4. Розробка методичних рекомендацій для уповноважених суб'єктів щодо виявлення та розслідування кримінально каранних фактів домашнього насильства (стаття 126-1 КК України).

Таким чином, зроблено крок на шляху імплементації міжнародних стандартів у сфері запобігання домашньому насильству. Втім, саме Стамбульська конвенція передбачає комплексний підхід до вирішення проблеми домашнього насильства, від налагодження механізмів моніторингу, захисту потерпілих до превентивної роботи. Якщо конвенція буде ратифікована, органи Національної поліції та інші уповноважені суб'єкти отримають можливість реалізувати весь комплекс заходів у сфері запобігання домашньому насильству.

Бібліографічні посилання

1. Євсюкова М. Надання допомоги та захисту жертвам насильства в сім'ї: аналіз стандартів Ради Європи. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 119-128.

2. Чабарай Г. Чи потрібно Україні ратифікувати Стамбульську конвенцію? URL: <http://tyzhden.ua/Society/204290>.

3. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / Уклад.: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброна Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>.

5. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2227-19/print1511287692146808>.

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/paran67#n67>.

8. Протидія домашньому насильству: практичний посібник для поліцейського. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0>.

Надійшла до редакції 23.07.2018

Minchenko S.I., Dmytrashchuk O.S. Problems of implementation of international standards for the prevention of domestic violence in Ukraine. This article explores the implementation of international standards for the prevention of domestic violence in Ukraine by the state structures and special status of the National Police units as a necessary and effective guarantee of the rights of victims of domestic violence.

The legal principles of prevention and counteraction to domestic violence at the national level were analyzed, introduction of new forms and methods of activity of police officers aimed at the prevention, detection and suppression of domestic violence were surveyed.

The main directions of work of the new unit of preventive activity of the Polina National Police, aimed at preventing and combating domestic violence, were reviewed. The grounds and the procedure of application of special measures for prevention of domestic violence, especially their implementation in national legislation were explored.

It is investigated the bases and an order of application of special measures on prevention of

domestic violence, feature of their implementation in the national legal system. Are selected statistical data of officially registered facts of domestic violence, generally statistics of the issued administrative decrees, official warnings and accounting, concerning the persons who committed domestic violence in family.

Conclusions of rather specific measures of system improvement of prevention and counteraction to domestic violence in Ukraine are by results developed.

Keywords: *Istanbul convention; domestic violence, prevention of domestic violence, the affected person, the offender, bodies in the field of prevention and counteraction to domestic violence, National police Ukraine, the subsection "Polina".*

УДК 343.98

Попович Є.М. ©

доктор юридичних наук, доцент
(Харківський НДІ судових експертиз
ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса)

DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-110-114

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З НАУКОВО-ДОСЛІДНИМИ ЕКСПЕРТНИМИ УСТАНОВАМИ

Здійснено аналіз концептуальних засад, поглядів та ідей щодо розуміння сутності взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами. Розглянуто сутність вимог, яким повинна відповідати взаємодія органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами, що, з одного боку, вона повинна бути законною, тобто під час реалізації її окремих видів та форм повинні використовуватися методи та засоби, передбачені процесуальними нормами; у такій взаємодії повинні брати участь лише компетентні суб'єкти, з іншого – відповідати принципу оптимальності, тобто отримання у кінцевому результаті максимальної результативності.

Запропоновано авторське визначення взаємодії зазначених суб'єктів – це комплекс законодавчо врегульованих, узгоджених за метою спільних заходів по виявленню, закріпленню та дослідженню джерел доказової інформації у кримінальній справі, спрямованих на досягнення мети досудового розслідування.

Ключові слова: *досудове розслідування, взаємодія, процесуальна форма, організаційна форма, слідчий, науково-дослідні експертні установи, кримінальний процес, докази.*

Постановка проблеми. Прискорений розвиток і удосконалення діяльності українських правових інститутів вимагає поглибленого розгляду теоретичних і практичних питань взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами. Безперестанний інтерес вчених до цієї тематики обумовлений соціальними, економічними, політичними та організаційними перетвореннями, що відбуваються в державі та її правоохоронних та правозастосовних органах.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Взаємодія органів досудового розслідування з іншими суб'єктами правозастосовної діяльності, як одне із питань теорії криміналістики, піддавалося науковому аналізу у роботах фахівців-криміналістів Л. Ю. Ароцкера, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, А. В. Кофанова, В. М. Махового, М. В. Салтєвського, М. Я. Сегая, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та інших. Результати праць цих вчених мають теоретичну та практичну значущість. Разом із тим, незважаючи на їх вагомий внесок у пізнання й вивчення сутності та змісту розглядуваного явища, наукові праці зазначених фахівців не вичерпали вказаної проблеми, а, навпаки, поставили низку нових питань, які потребують вирішення. Це стосується, насамперед, визначення правових основ діяльності взаємодіючих суб'єктів, форм та видів взаємодії, нарешті, меж співпраці між слідчими та експертами. Саме тому **метою** цієї статті є аналіз концептуальних засад взаємодії органів досудового розслідування з науково-дослідними експертними установами та визначення відповідних теоретико-правових засад такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Дана проблема актуалізується ще й в аспекті різних коливань основних показників злочинності, що сталися за останні роки. Згідно зі